

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора Савчина Мирослава Васильовича на дисертаційне дослідження Корчакової Наталії Вікторівни **«Вікова генеза просоціальності особистості»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Реалії сьогодення, зокрема, деструктивні тенденції в розвитку цивілізації, загалом, та українського суспільства, зокрема, вказують на низький рівень просоціальної поведінки дітей, підлітків, молоді та дорослих людей. Однією з причин такого стану є неадекватне уявлення в масовій свідомості та науці про природу людини в єдності духу, душі (психіки) і тіла, зокрема, неврахування духовності трансцендентної природи, а зведення її до загальнолюдських цінностей, апелювання до моральності соціальної природи і неврахування моральності духовної природи. У цьому плані життєвий шлях людини – це унікальне поєднання духовного, морального, соціального, психологічного, психічного та соматичного. Окремі дослідники навіть фактично «освячують» егоїзм як конструктивну рису особистості.

На початку ХХІ ст. перед психологією як гуманітарною наукою постає дилемна чи бути статистом й просто аналізувати актуальні проблеми, в т.ч. деструктивні тенденції у розвитку цивілізації, українського суспільства, соціальних груп, життя окремої людини чи, навпаки, знаходити резерви у підтримці забезпечення автентичних (прогресивних, гуманістичних) тенденцій. Системативним чинником здорової, конструктивної просоціальності слід розглядати духовність трансцендентної природи та моральність не тільки соціальної, а, насамперед, духовної природи. Слід зауважити, що просоціальність стосується не тільки взаємодії особистості, не тільки взаємодії з окремими індивідами та малими групами, в яких вони включені, але й феномен генеральної просоціальності – сприяння особистості процесом ставлення нації, держави, суспільства загалом. У плані моральної та соціальної поведінки перед особистістю постає проблема блага, бо вона може сприяти неблагу. Відтак просоціальність стосується не тільки

сприяння, але й протидіяння соціальному злу. Це означає, що соціальність людини може бути неавтентичною.

Здорова просоціальність – підґрунтя гуманізації соціального простору, показник душевної та духовної зрілості особистості, що виявляється у її фундаментальній здатності творити добро, приймати іншого як цінність. Усе вищезначене засвідчує актуальність, теоретичну й практичну значущість пошуків у сфері розвитку просоціальних здатностей людини. Тема дисертаційної роботи актуальна та важлива для психологічної науки й практики.

Дисертаційне дослідження виконане в межах наукових проектів кафедри психології факультету філософської освіти й науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та узгоджене з науковою темою кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету «Моральні основи соціалізації особистості» (держ. реєстр. номер 0116U006541), де працює дисертант.

Обґрунтованість викладених у рецензованій дисертаційній роботі наукових положень, теоретичних висновків і практичних рекомендацій забезпечується вдалим поєднання методологічних підходів дослідження, що дозволило не лише чітко окреслити теоретичні орієнтири у вивченні просоціальності, а й запропонувати власну концепцію розуміння її вікової генези. Виокремлені принципи концептуальної парадигми забезпечили висвітлення сутності феномену (принцип паритетності, гуманістичної центрації, діадичності взаємодії) та закономірностей його розвитку.

Відзначимо високу новизну та інформативність теоретико-аналітичного огляду наукових надбань з проблеми розвитку просоціальності особистості та її поведінки. Більшість із робіт зарубіжних авторів вперше обговорюються в українському науковому джерелі. Заслугує на позитивну оцінку широта аналізу проблем, які піднімаються для обговорення, послідовність, логічність та глибина їх аналізу.

Н. В. Корчакова вперше визначила психологічний зміст та функціональну сутність просоціальності як інтегративної якості особистості, що виступає диспозиційною основою поведінки сприяння та турботливо-емпатійного ставлення людини до інших. У дисертації теоретично означено сутність дефініцій «просоціальність особистості», «просоціальна ідентичність», «вікова генеза просоціальності», простежено їх зв'язок та змістову специфіку. У роботі виокремлено місце просоціальності у структурі індивідуальної свідомості; досліджено структуру просоціальності, яка включає центральну (ядерну) та зовнішню (поведінкову) системи та їх основні складові (просоціальну ідентичність, когнітивно-рефлексивну, мотиваційну, емоційну, поведінкову).

Дисертантка обґрунтовує критерії сформованості особистісної якості, висвітлює їх вікову специфіку та показники функціонування у кожному з періодів онтогенезу. У дисертації розкрито сутність чотирьох рівнів гуманістично-зорієнтованої самореалізації (імпульсивно-ситуаційна, інертна, зріла просоціальність, альтруїзм) та охарактеризовано основні тенденції онтогенетичних змін у системі структурування та функціонування просоціальності.

Цінністю роботи є широкомасштабність емпіричного вивчення проблеми, ретельність у визначенні вихідних положень, мети, завдань та методики дослідження. Н. В. Корчакова досить ґрунтовно емпірично дослідила вікову генезу особистісної якості у широкому віковому діапазоні, досліджено психологічні особливості просоціальної поведінки як емпіричного показника функціонування просоціальності особистості, вікові особливості її основних форм та видів, гендерну своєрідність. Авторкою доведено деструктивний вплив егоїстичної мотивації та відхилень у атрибутивній системі довіри до світу на систему просоціальних настанов. Вона виокремила основні напрями стимулювання просоціальних тенденцій у кожному із періодів онтогенезу, відповідно до особливостей функціонування феномену та рівня узгодженості його структурних компонентів. Варто відмітити значний обсяг вибірки учасників дослідження (2060 чел.), кількість

та частоту вікових зрізів на констатувальному етапі, рівноцінність наповнюваності підгруп кожного із вікових періодів, врахуванні вікової специфіки учасників при організації як діагностичних, так і розвивально-корекційних технологій.

Наявність широкого вікового діапазону учасників дослідження відповідає заявленій дисертанткою темі дослідження, забезпечуючи їй вивчення вікової генези розгортання духовної цінності особистості. Аналіз презентованих у роботі результатів засвідчує високий рівень професійних та наукових компетенцій авторки. Позитивним є те, що всі структурні складові роботи об'єднуючись у єдину цілісність, характеризуються внутрішньою завершеністю, глибиною наукових міркувань та аргументованістю висновків. У роботі презентовано важливу інформацію щодо вікової генези допомоги, ресурсного обміну, емпатійного відгуку, волонтерства. Кожна із ліній отримала як теоретичний аналіз, так і емпіричне вивчення.

Заслужують високої оцінки спроби автора здійснити аналіз взаємодетермінуючих зв'язків феномена з іншими інтрапсихічними явищами: рівнем сформованості когнітивної сфери, розвитком ініціативності та активності, сформованістю у особистості довіри до світу, показниками відповідальності. Погоджуємося з думкою автора про те, що інтегративна якість «відповідальність» набуває детермінуючого сенсу щодо просоціальних здатностей людини лише за умови узгодженості двох ціннісних систем: відповідальності за справу та особистісної відповідальності за долю й благополуччя партнерів по взаємодії.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане із забезпеченням нових можливостей для інтенсифікації та спрямування просоціального розвитку особистості на різних етапах онтогенезу відповідно до вікових особливостей та специфіки процесу. Широкий онтогенетичний ракурс дослідження забезпечує зорієнтованість його результатів на широке коло реципієнтів. Результати дослідження можуть використовуватися у процесі професійній підготовки дошкільних працівників, вчителів та викладачів вищої школи. Нова інформація про

онтогенез тривалих форм просоціальної поведінки може застосовуватися при підготовці волонтерів. Дані про особливості просоціальних налаштувань людей зрілого віку можуть використовуватися психологами у процесі консультативної роботи, враховуючи їх геронтологічне спрямування.

Дисертаційне дослідження отримало належне висвітлення у наукових джерелах (48 наукових робіт, із яких 2 монографічні роботи, 24 статті (із 31) розміщені у різних фахових виданнях, 9 у наукометричних). Матеріали дослідження також висвітлені у 15 тезисах. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження отримала належну апробацію та схвалення на 26 наукових та науково-практичних конференцій: із них 8 зарубіжних, 16 міжнародних, 2 всеукраїнських.

Автореферат дисертації у повному обсязі відображає основні положення та висновки здійсненого наукового дослідження.

Визнаючи вагомий вклад автора у розробку нової наукової проблеми, високу якість дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та зупинитися на деяких дискусійних питаннях:

1. Високо оцінюючи глибину та інформативність виконаного теоретичного аналізу все ж вкажемо на доцільність більш широкої презентації доробків вітчизняної психологічної науки як безпосередньо за темою дослідження, так і в межах суміжної проблематики.

2. Фактично абсолютна більшість дослідників проблеми генези соціальності аналізують її в контексті позитивістської парадигми, між тим у контексті духовної парадигми системо твірним чинником здорової, конструктивної і стійкої просоціальності особистості є духовність трансцендентної природи, що не врахувала дисертантка. Одночасно зауважимо, що у трактуванні духовності авторка апелює до авторів, які редукують духовність особистості до загальнолюдських цінностей і не враховують об'єктивне існування духовності трансцендентної природи. У дисертації не аналізується сучасні уявлення дослідників про духовність особистості.

3. Дисертантці слід було диференціювати конструктивну, зорієнтовану на абсолютне духовне і моральне благо (жертвність, боротьба зі злом) та деструктивну просоціальність, бо існують нюанси соціального контексту (взаємність, шахрайство, маніпуляція, прихований егоїзм, зверхність фаворитизм, вибірковість), співвіднести досліджуваний феномен з такими соціально-психологічними явищами як толерантність та конформізм.

4. Дослідниця вважає, що становлення соціальності відбувається майже лінійно, при чому для кожного вікового періоду характерний свій рівень розвитку та переважання типів просоціальності. Якщо у ранні вікові періоди така тенденція спостерігається, то на пізніших періодах ситуація ускладнюється. Видається, що генеза просоціальності має нелінійну вікову динаміку. Якщо в основі просоціальності є духовність, то вищих її рівнів розвитку особистості може досягнути вже у зрілій молодості, а особистості з низьким рівнем розвитку духовності не досягають її і в пізній дорослості.

5. У дослідженні феномену просоціальності дисертантці варто було застосувати методи монографічного дослідження принаймні на суміжних вікових періодах, виявити індивідуальні особливості. Фактично авторкою одержано надто оптимістичні дані, що не узгоджується сучасними соціальними реаліями.

6. Зміст дисертаційної роботи та наукові публікації автора засвідчують врахування дисертантом впливу гендерного чинника на просоціальні тенденції особистості та їх вікову генезу. Значна кількість таблиць і рисунків, поданих у роботі, їх інтерпретація відображають результати зіставлення жіночої й чоловічої вибірки, аналіз їх гендерної специфіки. Проте, у загальних висновках, питання гендерної своєрідності просоціального розвитку чомусь не отримало належного узагальнення. Вважаємо, що гендерний аспект — одне з вагомих надбань виконаного дослідження, тому таке узагальнення було б доречним.

7. Аналіз змісту програми психологічного стимулювання просоціального розвитку у період дошкільного та молодшого шкільного віку та результатів її

впровадження вказують на її змістовність та достатньо високий розвивально-коригуючий потенціал, тому було б доцільно не лише подати її в додатках, але й більш широко висвітлити у шостому розділі, зокрема, в п. 6.2 «Психологічний супровід просоціального розвитку в дошкільному та молодшому шкільному віці».

Загалом, викладені міркування, зауваження та побажання не впливають на позитивну оцінку проведеного дисертаційного дослідження і не перешкоджають визнавати його як завершене, плідне наукове надбання. На основі аналізу структури, змісту та наукових результатів роботи можна констатувати, що визначені відповідно до мети завдання дослідження дисертанткою в вирішені, і на цій основі сформульовані власні наукові висновки та практичні рекомендації з питань вікової генези просоціальності особистості, які вперше виносяться на захист. Положення та висновки дисертаційного дослідження відзначаються науковою новизною, є логічно обґрунтованими, та у своїй сукупності є значним внеском у розвиток психологічної теорії й психолого-педагогічної практики. За предметом, завданнями, логікою висвітлення дисертаційна робота повною мірою відповідає тематиці досліджень за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Отже, дисертаційна робота «Вікова генеза просоціальності особистості» відповідає встановленим вимогам п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013р. № 567 (з урахуванням змін згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 656), а її авторка – Наталія Вікторівна Корчакова, заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня доктора психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

М. В. Савчин

Підпис *Савчин М. В.* засвідчую
Проректор Дрогобицького державного педагогічного університету
імені І. Франка
«28» 03 2018р. *В. Л. Шаран* В. Л. Шаран

